S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 19 (2019), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2019

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

TAMARA GRIESSER-PEČAR: Slovensko slovo od Habsburžanov	301
<i>Slovenian Farewell to the Habsburgs</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918	333
<i>The National Council and Slovenian Self-determination in 1918</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen	369
<i>The Emergence of the State of Slovenes, Croats and Serbs on October 29, 1918 and its National Historical Significance</i>	
DARJA KEREČ: Kulturnoprosvetne razmere na Slovenskem ob državnem prelomu leta 1918	399
<i>Culture and Education in the Slovenian Lands in 1918, in the Period of Disintegrating and Emerging States</i>	
BOŠTJAN ZAJŠEK: "Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohnети" – mariborski Nemci v letu 1918	419
<i>"But We would rather Die German than to Rot as Italians or Slavs" – the Maribor Germans in 1918</i>	
GORAZD BAJČ in JANEZ OSOJNIK: Odnos Velike Britanije do Avstro-Ogrske leta 1918 in dogajanja na Koroškem po koncu prve svetovne vojne	467
<i>The Attitude of Great Britain to Austria-Hungary in 1918 and the Events in Carinthia After the End of the First World War</i>	
BOŽO REPE: Evropa in svet ob koncu Velike vojne	493
<i>Europe and the World at the End of the Great War</i>	
GREGOR ANTOLIČIČ: Slovensko ozemlje pod vtisom umika avstro-ogrske vojske jeseni 1918	519
<i>The Slovenian Territory under the Impression of the Retreat of the Austro-Hungarian Army in the Fall of 1918</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

URŠKA LAMPE: "Vojne je konec, a še naprej jemlje svoj davek" – slovenski in hrvaški vojni ujetniki ob koncu prve svetovne vojne in vpliv zakasnele repatriacije na vsakdanje življenje njihovih svojcev 551
"The War is Over, yet it Continues to Take its Toll" – Slovenian and Croatian Prisoners of War at the End of World War I and the Impact of the Late Repatriation on the Everyday Life of their Relatives

BOGDAN KOLAR: Novi izzivi in nove naloge za Cerkev ob koncu prve svetovne vojne na socialnem področju 575
New Challenges and New Tasks for the Church in the Field of the Social Work at the End of World War I

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 599

Uredniška navodila avtorjem / Editor's Instructions to Authors 607

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 2-46(497.4)"1918"
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2019-18

Novi izzivi in nove naloge za Cerkev ob koncu prve svetovne vojne na socialnem področju

Bogdan Kolar

Dr., redni profesor
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta
Poljanska 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: bogdan.kolar@guest.arnes.si, bogdan.kolar@teof.uni-lj.si

Izvilleček:

Dogajanja med vojno in čas po njej so prinesla za prebivalstvo na Slovenskem vrsto posledic. Te so bile opazne na vseh področjih osebnega in skupnega življenja. Poseben izziv so bile za cerkvene skupnosti, kjer je bila pripravljena vrsta pobud za lajšanje socialnih stisk ter urejanje vprašanj, ki jih je odprla vojna. Z urejanjem matičnih zadev so imeli dodatno delo župniki. Pozornost so zahtevale razne skupine prebivalstva: vojne sirote, vdove, vojaški invalidi, begunci z Goriškega, pogrešani. Dodatno skrb je bilo treba namenjati vojaškim grobovom in vojaškim delom pokopališč. Potrebno je bilo usklajevati razne oblike karitativnega delovanja. Krovna organizacija je postala Karitativna zveza. Vrstila so se različna zborovanja, priprave programov in zbiranje sredstev za njihovo delovanje. Ko se je ob koncu vojne pojavila španska bolezen, je v cerkvenem kontekstu najti izvirne razlage te preizkušnje. Prispevek oriše tudi pobude, ki so jih za urejanje razmer uvajali posamezni škofje, ki so dajali večji poudarek religiozni razsežnosti dogajanja. Hkrati so svarili ljudi pred izkoriščanjem stiske bližnjega in neurejenim življenjem.

Ključne besede:

Škofija Ljubljana, škofija Maribor, karitativno delo, vojaški grobovi, vojne sirote, vdove, Slovenija

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 19 (2019), št. 2, str. 575–598, 56 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Prelomni dogodki v drugi polovici leta 1918 niso prinesli daljnosežnih posledic za slovensko narodno skupnost le na političnem, gospodarskem, vojaškem, kulturnem in podobnih področjih, temveč so odprli vrsto drugih vprašanj, ki so jih sicer do tedaj že reševali, vendar v širšem državnem kontekstu. Socialno vprašanje in socialni problemi so bili v slovenski družbi vedno navzoči. Rešitve zanje so iskali predvsem v zasebni pobudi in v okviru različnih cerkvenih ter mestnih ustanov. Tako je treba reči, da so različne oblike dejavnosti na socialnem področju bile organizirane že pred prvo svetovno vojno.¹ Dogajanje med vojno in ob njenem koncu pa je prineslo še nove potrebe in nove zahteve. Določeni problemi, ki so jih odprle vojne razmere, so se v mesecih propadanja avstrijske države pokazali še v večji meri in kot še bolj akutni. Ob tem so tudi v tem času bile stalnica razne oblike naravnih nesreč, ki so zajele posamezne vasi ali dele župnij, in so nato za najbolj prizadete zbirali pomoč na ravni celotnih škofij (na primer za pogorelce; za žrtve vremenskih nesreč). Nove potrebe in večje število karitativnih ustanov je zahtevalo novo organizacijo. Hkrati so se voditelji Cerkve na Slovenskem zavedali, da je bila prav pozornost do revežev in preskušanih najbolj privlačna moč Cerkve.² Karitativna društva in celotna karitativna organizacija je bila najboljši dokaz povezanosti Cerkve z ljudmi in zvestobe svojemu izvirnemu poslanstvu. Tega so se voditelji Cerkve jasno zavedali in zato v zadnjih mesecih vojaških akcij na široko načrtovali mrežo karitativnih ustanov, ki naj bi odgovorile na nove potrebe.

Dodatno cerkveno delo

Tudi vojno leto 1918 je od cerkvenih ustanov zahtevalo dodatne aktivnosti, ki so bile vpete v širši družbeni kontekst in vsaj v določeni meri povezane z vojaškim dogajanjem. Počasi so se iz vojaških enot začeli vračati duhovniki, ki so bili nato vključeni v redno pastoralno delo. Pri poslovanju župnijskih uradov je šlo za vprašanje urejanja zakonskih zadev vojaških oseb, da so dobili pravni status člani njihovih družin – žene in otroci. V zadnjih mesecih vojaških spopadov se je javljalo vprašanje pokopavanja vojakov in dodatnih grobov, ker so bila

---

¹ Vprašanje socialnega dela za posamezne skupine v cerkvenih okvirih je bilo tema vrste raziskovalnih nalog in občasnih zapisov. Kolikor je poznano, zaenkrat celovit pregled delovanja katoliške skupnosti na tem področju še ni bil pripravljen. Krajši pregled je bil narejen za čas po letu 1945. Prim. Rafko Valenčič, "Karitas – od prepovedi do priznanja", v: *V prelomnih časih. Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000). Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000)* (Ljubljana, 2001), str. 161–179. Prim. tudi Marija Primožič, *Varstvo otrok in mladine od 1916–1945 leta v Ljubljani. Po arhivskem gradivu v Zgodovinskem arhivu Ljubljana* (Ljubljana, 1992) (diplomsko delo na FSD UL).

² Blaž Otrin, *Socialna dejavnost katoliške Cerkve v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja v ljubljanski škofiji*, (Ljubljana, 2010) (mag. delo na FF UL).

mnoga pokopališča že premajhna. Škofje so morali dati župnijskim uradom navodila, kakor ravnati z vojnimi ujetniki,³ ki so se vračali iz ruskega ujetništva in so s seboj pripeljali žene in otroke, niso pa imeli nobenih dokumentov o sklenitvi zakonske zveze.⁴ Glede na razmere so morali biti poenostavljeni cerkveni dogodki. Do tedaj so bile zlasti velike slovesnosti ob birmi v župniji in ob prihodu škofa v kraj. Kraji so bili okrašeni, streljali so možnarji, otroci so imeli praznična oblačila, pripravljen je bil slovesni sprejem. Škof dr. Mihael Napotnik je dal navodila, da so veliko stvari ob takšnih priložnostih opustili: "Zadovoljen sem z najpreprostejšo pripravo. Če bi trebalo, bi prinesel vsakdanji kruh s seboj," je zapisal ob začetku birm spomladi 1918.⁵

Škofje so bile še naprej v službi javnih potreb. Ljudi so morali informirati o pobiranju žita in o obveznih oddajah le-tega. Ker je bil nemogoč uvoz iz drugih dežel, je žita primanjkovalo povsod. Zato so uvedli obvezni odvoz žita, duhovniki pa so morali ljudi miriti in pojasnjevati razloge za takšen državni ukrep.⁶ Poleti 1918 je prišlo na vrsto osmo vojno posojilo. Škofje in duhovniki so ljudi še enkrat vabili k podpisu posojila.⁷ Približno v istem obdobju je bila organizirana akcija zbiranja volne za obleke vojakov.⁸ Da bi olajšali delovanje župnijskih uradov, predvsem glede urejanja zakonskih zadev, so škofje objavljali navodila o razglašanju pogrešanih za mrtve, kar je bila aplikacija splošne avstrijske zakonodaje za to področje.⁹

Karitativne naloge cerkvenih ustanov

V cerkvenem kontekstu za predstavljanje dela na socialnem področju govorimo o karitativni dejavnosti, ki je bila organizirana na ravni župnij ali na ravni celotne škofije. Ob vrsti drugih oblik na župnijski ali krajevni ravni sta imeli osrednje mesto Vincencijeva in Elizabetina konferenca. Vincencijeva družba ali konferenca za moške (prva je bila ustanovljena v Ljubljani pri stolni župniji sv. Nikolaja leta 1884), ki se je zelo hitro razširila po ljubljanskih župnijah in

³ Več o tem Urška Lampe, "Od prve svetovne vojne do Konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki (1929)", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 3 (2015), str. 649–660.

⁴ Prim. "Navodila", *Cerkveni zaukaznik za Lavantinsko škofijo*. – *Folium officiale dioecesis Lavantinae*. – *Kirchliches Verordnungsblatt für die Lavanter Diözese* (dalje: *Cerkveni zaukaznik*) 13 (1918), str. 151. Od leta 1919 dalje *Lavantinske škofije uradni list*. Uradno glasilo lavantinske škofije je do konca leta 1918 imelo trojezični naslov. Pri navajanju bomo uporabljali slovensko ime.

⁵ Prim. "Navodilo", *Cerkveni zaukaznik* 7 (1918), str. 65.

⁶ Prim. "Škofovo povabilo in prošnja", *Cerkveni zaukaznik* 10 (1918), str. 107–108.

⁷ Prim. "Nadpastirsko povabilo k podpisu 8. avstrijskega vojnega posojila", *Cerkveni zaukaznik* 11 (1918), str. 117–118.

⁸ Prim. "Wollsammlung zur Bekleidung der Armee", *Cerkveni zaukaznik* 16 (1918), str. 205.

⁹ Prim. "Navodila", *Cerkveni zaukaznik* 9 (1918), str. 98.

tudi na podeželje. Veljalo je za najstarejše dobrodelno društvo, njeni začetki so segali v sedemdeseta leta 19. stoletja. Ime je dobila po sv. Vincenciju Pavel-skem, ustanovitelju Misijonske družbe in hčera krščanske ljubezni. Leta 1910 je bila ustanovljena Vincencijeva konferenca za ljubljanske dele Vodmat, Selo in Moste. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bilo v ljubljanski škofiji ustanovljenih že 12 Vincencijevih konferenc, od tega večina v Ljubljani in njeni okolici.¹⁰ Njihov temeljni namen je bila prostovoljna skrb za siromake in za varstvo mladine. Vincencijeva konferenca je bila lastnica "Marijanišča" v Ljubljani, ki je že pred prvo svetovno vojno veljalo za največje in najbolj moderno urejeno zavetišče za dečke v Ljubljani. Ustanovljeno je bilo leta 1881 in je nudilo zavetišče za več kot sto sirot in hkrati za takšno število konvikt. Zavod je imel lastno petrazredno osnovno šolo, kmetijsko-gospodinjstvo šolo in kuharsko šolo. Vodstvo zavoda so imele mariborske šolske sestre.¹¹ Vincencijeva konferenca v Tržiču (ustanovljena leta 1889) je vzdrževala lastno sirotišnico "Naš dom" ter dnevno zavetišče "Na skali". Lastno zavetišče je vzdrževala tudi Vincencijeva družba v Kranju. Tik pred vojno sta bili zgrajeni dve poslopji, kjer sta našla mesto sirotišnica in dijaški konvikt.

Med ženskami so delovale Elizabetine konference, imenovane po sv. Elizabeti Turingijski (1207–1231), ki je bila znana organizatorica dobrodelnih ustanov v prvi polovici 13. stoletja in je nato postala zavetnica številnih dobrodelnih pobud, zlasti v okviru frančiškanskih ustanov.¹² Da bi konference imele bolj pravno opredeljen položaj je bilo na ozemlju ljubljanske škofije spomladi 1918 ustanovljeno Društvo sv. Elizabete; pred tem so društva sv. Elizabete delovala kot ženski oddelki Vincencijevega društva. Pravila je potrdil škof Jeglič dne 27. maja 1918, potrditi pa jih je morala tudi državna oblast. Da bi bilo kot cerkveno društvo deležno tudi ugodnosti cerkvenih združenj (npr. odpustkov), je škof Jeglič prosil še za odobritev s strani Svetega sedeža in za podelitev milosti; to je storil kardinal državni tajnik Pietro Gasparri 20. julija 1918.¹³ Ko so bile urejene vse uradne stvari, je *Ljubljanski škofijski list* objavil pravila Družbe sv. Elizabete za ljubljansko škofijo, s čimer so postale sestavni del široko zasnovane karitativne zveze. Družba je imela svoj sedež v Ljubljani, podružnice ali konference družbe pa so imele svoje sedeže v župnijah ljubljanske škofije. Opredeljena sta bila dva temeljna namena, "da v najtesnejši zvezi s cerkvijo izvršuje po možnosti telesna in duhovna dela krščanskega usmiljenja, kakor so zlasti: pomoč ubogim,

¹⁰ Prim. Evgen Jarc, "Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji", *Kronika slovenskih mest* 3, št. 1 (1936), str. 4.

¹¹ Prim. Fran Lavtižar, "Naša dobrodelnost in njene ustanove", *Ilustrirani Slovenec*, 29. 11. 1925, št. 49, str. [2] (dalje: Lavtižar, "Naša dobrodelnost in njene ustanove").

¹² Prim. *Leto svetnikov*, zv. IV. (Celje, 2000), str. 385–386.

¹³ Prim. "Družba sv. Elizabete za ljubljansko škofijo", *Ljubljanski škofijski list* 4 (1919), str. 33–36.

Škof Anton Bonaventura Jeglič (dLib)

varstvo osirotele, versko in npravno ogrožene in učeče se mladine, oskrba bolnikov, skrb za služkinje, delo za dobro čtivo", in da "tako v članih neti ljubezen do Boga in do bližnjega". Ob ustanovitvi je bil imenovan prvi predsednik, ki je usklajeval celotno delo Družbe sv. Elizabete in jo zastopal v pravnem prometu, kot cerkveno združenje je v svojem vodstvu imela predstavnika škofa.

Med pobudami, ki so zaživele zunaj cerkvenih okvirov, velja omeniti vsaj Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju ljubljanskem, ki je bilo ustanovljeno 15. aprila 1908 na pobudo mladinskega sodnika Frana Milčinskega.

Med drugim se je zavzemalo za reformo mladinskega kazenskega prava, ki naj bi vsebovalo načelo, da se otroka ne sme kaznovati, temveč vzgajati in temu načelu bi bilo potrebno prilagoditi tudi kazenski postopek. Društvo je skrbelo za oddajo otrok v boljše družine ali k mojstrom, oziroma v zavode: k salezijancem, v Marijanišče, zavetišče Angela Varuha v Spodnji Šiški, dekliško zavetišče v Gradcu in drugam. Kasneje so nastala taka društva v vseh sodnih okrajih kranjske dežele. Posebno se je obseg njihovega dela povečal med prvo svetovno vojno.¹⁴

Socialne stiske, ki so sicer bile sestavine v vseh časih in izziv za vse cerkvene skupnosti, so se v vojnih razmerah še povečale in prinesle nove potrebe. Tako v lavantinski kot v ljubljanski škofiji so bila že v času vojne različna zborovanja, na katerih so obravnavali socialne razmere in naloge cerkvenih občestev v teh pogojih in po koncu bojev. Za ljubljansko škofijo in njene naloge na tem področju je bilo odločilno srečanje dekanov 10. aprila 1918, na katerem so pod vodstvom škofa A. B. Jegliča dekani sprejeli vrsto predlogov.¹⁵ Po mnenju poročevalca dr. Ignacija Nadraha, "je karitativno delovanje bistven del duhovnega pastirstva in obenem najboljši pripomoček, pridobivati srca za Boga". Karitativne ustanove, ki so bile ustanovljene v okviru cerkvenih struktur, kar je veljalo za vsa karitativna društva, so morale ravnati po cerkveni zakonodaji, med temi je bilo temeljno načelo, da so bila organizirana v mejah škofij, delovanje prek tako postavljenih meja pa je bilo mogoče v zvezi karitativnih društev. Ker je bilo zaradi novih potreb pobud več, so prav zadnji meseci vojne v letu 1918 narekovali reorganizacijo vsega karitativnega dela na ravni ljubljanske škofije. Začela je nastajati zveza vseh cerkvenih karitativnih društev, katerih delo je usklajevala osrednja karitativna pisarna.

Večja solidarnost je bila potrebna med duhovniki. Pomanjkanje vseh vrst dobrin v zadnjem letu bojev je prineslo posledice tudi za gospodarske razmere med duhovniki. Mnogi med njimi, zlasti tisti, ki niso imeli zemljiške posesti in so bili povsem odvisni od darov ljudi ali od državne podpore, so živeli v pomanjkanju. Pomoč so lahko dobivali iz naslova draginjskih dokladov, ki so jih državne oblasti jemale iz premoženja verskih skladov. V ljubljanski škofiji je kot oblika solidarnosti, ki je imela vso podporo tudi s strani vodstva škofije, delovalo Duhovsko podporno društvo. Duhovnikom je nudilo različne oblike podpore in pomoči, zlasti v času bolezni in nesposobnosti za opravljanje župnijskih del. Seveda je velik del premoženja, ki so ga duhovniki zbrali do začetka vojne v času vojne, izginilo: bilo je namreč v obliki raznih obligacij, v ljudski posojilnici ali na hranilnih knjižicah. Dobršen del je šel tudi za vojna posojila. Vse to je bilo

---

¹⁴ Sonja Anžič, *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*, (Ljubljana, 2002), str. 101.

¹⁵ Prim. Prim. "Poročilo o shodu dekanov l. 1918", *Ljubljanski škofijski list* 7 (1918), str. 74–82.

ob koncu vojne izgubljeno.¹⁶

Poleg verskega v ožjem pomenu besede je bilo karitativno in socialno področje navzočnosti cerkvenih ustanov pomembna sestavina življenja skupnosti na Slovenskem. Tako po prepričanju škofa Jegliča kot Napotnika je bilo delo Cerkve na tem področju najbolj pričevalna oblika krščanskega življenja. Poseben pomen sta pripisovala delovanju cerkvenih združenj. Za leto 1919 je bila v lavantinski škofiji predvidena kot tema spomladanske pastoralne konference cerkvene družbe in društva, kakor so bila načrtovana v novem Zakoniku cerkvenega prava, še posebej pa so morali duhovniki obravnavati vprašanje: Kako naj cerkvene družbe in društva sodelujejo pri obravnavi verskega življenja po končani vojni?¹⁷

Pomoč goriškim beguncem

Veliko pozornosti cerkvenih ustanov je veljalo vprašanjem, povezanim s položajem beguncev s področja soške fronte. Zlasti so se zavzemali za pomoč otrokom in družinam. Čeprav je bil poseben odbor v ta namen ustanovljen na Dunaju (imenoval se je Osrednji odbor za povratak beguncev in obnovo Primorja), sta bili zelo intenzivno vpeti v iskanje pomoči ljubljanska in lavantinska škofija. Zavzemali so se zbiranje pomoči, da bi se begunci lahko čimprej vrnili in za obnovo njihovih domov, do tedaj pa so jim omogočali nastanitev znotraj Sloveniji in za otroke možnost bivanja v cerkvenih internatih ter obiskovanje šol. Že na začetku leta 1918 so bile v lavantinski škofiji vsem župnijam poslane posebne okrožnice s prošnjo za pomoč, nato je škof dr. Mihael Napotnik prošnjo še posebej objavil v *Cerkvenem zaukazniku*.¹⁸ Predlagal je, da bi za naselitev otrok, ki so se do tedaj s starši nahajali v raznih begunskih taboriščih, poiskali možnost na podeželju, pri kmetih, kjer bi imeli možnost redne prehrane, obiskovanja šole, okrepitve zdravja in urejenih življenjskih razmer. Med skrbi duhovnikov naj bi sodilo delo za takšne otroke. V nadaljevanju je škof Napotnik objavil še posebno prošnjo in vabilo duhovnikom, da bi prispevali k obnavljanju cerkva na Goriškem.¹⁹

Spomladi 1918, ko so se goriški begunci začeli vračati na svoje domove, je tako ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič kot mnogi duhovniki videl, da so bili begunci potrebni najbolj osnovnih sredstev, s katerimi bi lahko na novo zastavili življenje. Ker so bila uničeni njihovi domovi in druga poslopja,

¹⁶ Prim. "Račun Duhovskega podpornega društva za leto 1917", *Ljubljanski škofijski list* 2 (1918), str. 22.

¹⁷ Prim. "Vprašanja za pastoralno konferenco", *Lavantinske škofije uradni list* 6 (1919), str. 71–72.

¹⁸ Prim. "Prošnja za pomoč begunskim otrokom in družinam", *Cerkveni zaukaznik* 3 (1918), str. 46–47.

¹⁹ Prim. "Mila prošnja za prid ubogim cerkvam na Goriškem", *Cerkveni zaukaznik* 8 (1918), str. 91–92.

poškodovali polja in izropali njihovo premoženje, so se začele razne akcije, da bi jim pomagali pri postavljanju vsakodnevnega življenja. Škof Jeglič je z zadovoljstvom ugotavljal, da so ljudje beguncem dajali na pot razna semena in živila, čeprav je povsod tega primanjkovalo in so si mnogi dobesedno odtrgali od ust, da so lahko dali na pot odhajajočim vsaj skromno pomoč.²⁰ Že v marcu je bila v vseh slovenskih deželah po cerkvah organizirano zbiranje pomoči za goriške begunce, v septembru pa še posebej za prizadete cerkve na Goriškem.

Zaradi vojnega dogajanja so bile prizadete tudi cerkvene ustanove, samostani, cerkve, župnišča, kapele in drugo. Vojaki so po cerkvah pobrali ne le mašne plašče, temveč vse druge platnene paramente. Ker je bilo sredstev premalo, se je škof Jeglič bal, da bodo morali Goričani prositi za "pomoč iz tujih rok in bi morali nazadnje svojo zemljo, svoj dom prepustiti tujcem". Zato je pozdravil ustanovitev "kranjskega pomožnega odbora za obnovitev Goriške", ki "bo pobiral denarne prispevke, razna orodja in poskrbel za večje domače denarne vire v korist ponesrečenim Goričanom". V uradnem škofijskem glasilu je tudi objavil prošnjo odbora za zbiranje sredstev in prispevkov. Razglasil je zbiranje pomoči na tri načine: na tretjo nedeljo po veliki noči so bile v vseh cerkvah organizirane nabirke (pušica ali darovanje) za potrebe goriških beguncev; predlagal je, da Goričanom podarijo orodja za razna kmečka opravila in obrtne delavnice; cerkvene predstojnike je prosil, da bi iz cerkvenega premoženja podarili mašne plašče, albe, rokete in druge paramente. Duhovnikom je naročil, da bo vernikom prebrali njegovo pismo in jim ga priporočili ter se jim zahvalili za njihovo velikodušnost. Hkrati se je zavzel, da so darove in cerkveno opremo izročili kar v škofijski ordinariat, od koder so vse zbrano nato poslali v najbolj prizadete župnije. Za zbiranje orodij je izdal poseben oglas prej imenovani odbor.

Nabirka, organizirana 21. aprila 1918, je pokazala, da so duhovniki in člani župnijskih občestev pokazali veliko solidarnosti. Nabralo se je 20.000 K, ki so jih poslali "Kranjskemu pomožnemu odboru za obnovitev Goriške". Še naprej pa so zbirali cerkveno opremo in se priporočali zlasti za cerkveno perilo in druge liturgične predmete, ki so jih cerkve potrebovale za vsakodnevne liturgične obrede. Ker so se v istem času po cerkvah zbirala tudi sredstva za akcije v okviru Rdečega križa, so bila le-ta izročena vodstvu Rdečega križa v Ljubljani.²¹

Ker je konec leta 1918 in na začetku naslednjega leta iskalo zatočišče v Sloveniji še večje število beguncev s Koroške, ki je prišla pod avstrijsko upravo, so nabirke organizirali tudi zanje.²²

---

²⁰ Prim. "Za Goriško", *Ljubljanski škofijski list* 4 (1918), str. 38–39.

²¹ Prim. "Nabirke", *Ljubljanski škofijski list* 7 (1918), str. 87.

²² Prim. "Izkaz cerkvenih zbirk za koroške begunce dne 1. junija 1919", *Lavantinske škofije uradni list* 6 (1919), str. 69–70.

Delo za vojne sirote in vdove

Da bi imelo delo za vojne sirote in druge pomoči potrebne stalno obliko, je bilo na ozemlju škofije Ljubljana ustanovljeno Škofijsko društvo za varstvo sirot. O tem so razpravljali dekani na svoji konferenci aprila 1918. Duhovnikom po župnijah je bilo priporočeno, da so društvo podpirali z vsemi sredstvi, da so ga priporočali tako v cerkvah kot zunaj in da so pripravljali redne nabirke, pri čemer so računali na pomoč Marijinih družb; ena od nabirk v avgustu, ki so jih imeli v župnijskih in kuratnih cerkvah, je zbirala sredstva za sirote. "Skrb za sirote spada bistveno v delokrog katoliške Cerkve," je bilo poudarjeno ob raznih priložnostih.²³ Letna članarina je znašala 10 K, ustanovni člani so v enkratnem znesku prispevali 200 K, kdor je daroval manjšo vsoto je bil podporni član. Že ob ustanovitvi so računali tudi na pomoč finančnih ustanov. "Namen tega društva je vsestranska skrb za sirote in zanemarjeno mladino. Ustanavlja in vzdržuje lastne zavode, sprejema sirote in revne otroke v svoja zavetišča, jih oddaja v vzgojo krščanskim družinam, jih nadzoruje ter jim daje pravno varstvo."²⁴ V Šentvidu nad Ljubljano je društvo imelo lastni zavod Zavetišče sv. Jožefa, kjer je oskrbovalo okoli 50 dečkov. Skrb za delovanja zavoda so imele mariborske šolske sestre. Na začetku septembra 1918 je bilo v vseh cerkvah pripravljeno zbiranje pomoči za vojaške vdove in sirote, kar je bila v vrsti nabirk še dodatna obremenitev za izčrpano prebivalstvo.

Julija 1918 je škof A. B. Jeglič ugotavljal: "Vojska si je postavila strašne spomenike v razvalinah in opustošenju. Naša dolžnost je, da postavimo tudi krščanski ljubezni nekaj spomenikov. Posebno lepi spomeniki krščanske ljubezni bodo domovi, zgrajeni za sirote, ki jim je vojska vzela očeta in v mnogih slučajih tudi mater."²⁵ Nekaj mesecev kasneje je dodal:

Vojska se pozna povsod. Žalost je velika, zaradi lakote sem ter tja obupnost. Ker ni obleke in obuvala, so otroci šolo zanemarjali, da je močno zaostal pouk in tudi umski razvitek. Podivjali so posebno otroci od štirinajstega do osemnajstega leta; kriva je vojska, očetov ni doma, delajo s starimi, prehitro so dozoreli. Marijine družbe za mladeniče za mladeniče so prenehale razen v par župnijah, izobraževalna društva opustila.²⁶

Že v zadnjih mesecih vojne so začeli nastajati na ozemlju škofije Ljubljana trije takšni domovi. V Grobljah (župnija Mengeš) je s pomočjo dobrotnikov

²³ Prim. "Škofijsko društvo za varstvo sirot", *Ljubljanski škofijski list* 7 (1918), str. 87.

²⁴ Lavtižar, "Naša dobrodelnost in njene ustanove", str. [2].

²⁵ "Za vojne sirote", *Ljubljanski škofijski list* 8 (1918), str. 102.

²⁶ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL) 331, dnevnik škofa Jegliča za 5. avgust 1918.

društvo "Dobrodelnost" kupilo tamkajšnjo graščino in jo začelo preurejati v sirotišnico za dekleta (dokler poslopje ni bilo usposobljeno, je začasna sirotišnica delovala v društvenem domu na Homcu). Po zaslugi domačinke je v Žireh isto društvo dobilo hišo, gospodarsko poslopje in nekaj zemljišča; vse naj bi služilo potrebam krajevnih sirot. V Šentvidu nad Ljubljano pa je Vincencijeva družba kupila hišo, ki jo je bilo potrebno adaptirati za potrebe sirot (zmogljivosti so omogočale sprejem 60 sirot). Vse tri ustanove so bile pod okriljem "Škofijskega društva za varstvo sirot", ki je bilo s strani ljubljanskega škofa pooblaščen za organiziranje vseh oblik dela za vojne sirote. Že iz predvojnega časa sta v Ljubljani delovala zavoda "Marijanišče" in "Lichtenturn". Kot najboljšo in najcenejšo rešitev za vodenje teh ustanov so voditelji Cerkve videli v skupnostih redovnic, predvsem šolskih sester in usmiljenk. Da bi bilo delo na področju skrbi za sirote usklajeno in da ne bi prihajalo do napetosti, je ljubljanska škofija podprla ustanovitev "Škofijskega društva za varstvo sirot", ki je prevzelo oskrbovanje vseh prej naštetih ustanov in postalo osrednji koordinator vseh dobrodelnih dejavnosti na ravni škofije. Predvideno je bilo, da bo ob koncu vsakega leta pripravilo letno poročilo in s tem seznanilo vse župnije.²⁷

V Mariboru so bile pomembne nosilke dejavnosti v prid otrok in mladih šolske sestre, ki so kljub omejenim prostorom, ker je velik del še vedno zasedala vojska, in materialnim sredstvom nudile obroke hrane ne le svojim gojenkam, temveč tudi mestnim sirotam. Občasni zapisi v njihovi kroniki kažejo na težave, s katerimi so se srečevale pri iskanju vsakodnevnih dobrin. Ob koncu šolskega leta 1917/18 so zapisale: "Vkljub velikemu pomanjkanju in silni draginji smo se vendar še preživele z gojenkami vred, brez hudega stradanja."²⁸

Ko je kmalu po ustanovitvi ljubljanski škofijski ordinariat potrdil pravila "Škofijskega društva za varstvo sirot", so bili kot temeljni označeni trije nameni, ki so sodili v okvir vsestranske skrbi za sirote in zanemarjene otroke: ustanavljanje in vzdrževanje lastnih sirotišnic; sprejemanje otrok v te sirotišnice in oddajanje otrok v vzgojo krščanskim družinam ter dobrodelnim zavodom, nad katerimi izvaja nadzor; daje otrokom pravno varstvo.²⁹ Člani društva so bili ustanovni (ob pristopu so prispevali 200 K), redni (letno so prispevali 10 K), podporni (prispevali so različne prispevke) in častni (ki so imeli za društvo posebne zasluge). Društvo je sredstva za delovanje pridobivalo s prispevki članov, volili, podporami in drugimi prispevki.

Še v času poslovanja avstrijske države je bilo aprila 1917 ustanovljeno "Kranjsko deželno društvo c. kr. avstr. zaklada za vojaške vdove in sirote", ki je

²⁷ Prim. "Poročilo o shodu dekanov l. 1918", *Ljubljanski škofijski list* 7 (1918), str. 78–79.

²⁸ *Kronika matere biše šolskih sester v Mariboru* (dalje: *Kronika matere biše*) (Ljubljana, 2007), str. 407.

²⁹ Prim. "Škofijsko društvo za varstvo sirot", *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 128–130.

Redovna hiša šolskih sester v Mariboru, ok. leta 1911 (*Pozdrav iz Maribora. Mesto na starih razglednicah v letih 1892 in 1945* (Maribor, 1992))

bilo del širše zastavljenega državnega sklada za vojaške vdove in sirote.³⁰ Kot temeljni cilj si je postavilo zbiranje pomoči za vdove ubitih, ranjenih ali invalidnih vojakov oz. njihovih otrok, ki so zaradi izgube očeta postali sirote. Posebej so bili k zavzemanju za delovanje tega društva in pridobivanje podpornih članov povabljeni župniki in drugi duhovniki, škofijski ordinariat pa naj bi jih k temu dodatno spodbujal. Ko je že bilo jasno, da Avstrija vojne ne bo preživela, se je Cerkev vendarle še naprej zavzemala za delovanje društva, saj je bilo očitno, da bodo posebno pomoč potrebovale vdove in otroci padlih vojakov tudi v povojnem času. "Ta zaklad hoče tako pomagati, da vdovam poskrbi za njihov obstanek, poskrbi, da jim ne propade gospodarstvo, obrt, poskrbi, da se sirote stanu primerno vzgoje in potem primerno delo dobe," je zapisal v priporočilu škof A. B. Jeglič.³¹ Duhovnikom je priporočil, da so društvo podpirali, saj so bila po posameznih deželah zbrana sredstva tam tudi uporabljena in ni šlo za njihovo centralizacijo. V odboru za Kranjsko so bili člani nekateri duhovniki, ki so se zavzeli, da so vanj prišli še zastopniki "Škofijskega odbora za varstvo sirot". Prav

³⁰ Prim. "Kranjsko deželno društvo c. kr. avstrijskega zaklada za vojaške vdove in sirote in mladinsko skrb", *Ljubljanski škofijski list* 10 (1917), str. 102–103.

³¹ "Kranjsko deželno društvo c. kr. avstr. zaklada za vojaške vdove in sirote", *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 127.

v sodelovanju vseh ustanov v deželi so videli najboljšo možnost, da bo društvo lahko v polni meri opravljalo svoje naloge. Konec oktobra 1918 je bila v vseh deželah organizirana posebna akcija za pridobivanje članov in zbiranje sredstev. Med načini pridobivanja podpore, ki jo je priporočil škof A. B. Jeglič, je bila posebna nedeljska pridiga dne 20. oktobra 1918, v kateri so duhovniki predstavili namen in potrebnost društva in spodbujanje ljudi, da so pristopili kot člani ali kot podporniki. Letna članarina v društvo je bila 10 K, ustanovni člani pa so dali prispevek 500 K.

V lavantinski škofiji je škof Napotnik zelo podprl zbiranje sredstev za vdove in sirote in ta namen je bil oktobra 1918 razglašen nabiralni teden za potrebe sirot in vdov padlih vojakov. "To so vdove in sirote junakov, ki so za srečo domovine in v varstvo slehernega izmed nas žrtvovali svojo kri in svoje življenje v tej grozni vojski," je zapisal voditelj lavantinske škofije.³² Velike potrebe za oskrbo vojnih sirov, invalidov in vdov so se kazale tudi po nehanju vojaških spopadov in ko so se vojaki množično vračali na domove. Spomladi 1919 je škof Napotnik na duhovnike in vernike naslovil "Milo prošnja za podporo invalidov, vdov in sirot" in z njo povabil k zbiranju sredstev za omenjene skupine.³³

Kot neposredni rezultat skrbi za odpravljanje vojnih posledic med otroki je bila ustanovitev "Društva za mladinske domove" v Ljubljani avgusta 1919. Društvo si je zadalo nalogo po večjih slovenskih krajih ustanavljati mladinske domove. Še isto leto je odprlo prvi Mladinski dom na Kodeljevem v Ljubljani ter prevzelo naloge bivše ljudske kuhinje in dnevnega zavetišča v občini Moste pri Ljubljani. Začetek za delovanje prvega mladinskega doma sta omogočili društvo "Dobrodelnost" in "Vincencijeva družba" v Ljubljani. Prvih šest let je dom, v katerem se je ob nedeljah zbiralo okoli 300 otrok, preko tedna pa polovico tega števila, deloval v nekdanjih vojaških barakah na Kodeljevem, leta 1925 pa je bilo nato zgrajeno novo poslopje. Otrokom, ki so bili zaradi vojne sirote ali jim starši niso mogli nuditi nujnih stvari za življenje, je dom nudil vsakodnevno razvedrilo, možnost učenja, športne, glasbene in gledališke dejavnosti ter blažil največje stiske. Več sto sirot je dnevno v domu dobivalo topel obrok hrane, občasno pa tudi obleko, obutev in druge nujne življenjske potrebščine. Mladinski dom na Kodeljevem je bil od začetka zaupan v upravo salezijanski skupnosti. Bil je edini dom, ki ga je ustanovilo in zgradilo "Društvo za mladinske domove", za njegovo postavitve so pomembno prispevali slovenski izseljenci iz Združenih držav Amerike. Ko je leta 1929 društvo propadlo zaradi finančne insolventnosti in je kazalo, da bo dom prišel v povsem drugačne namene, je vso

---

³² Prim. "Nabiralni teden v prid vdovam in sirotam padlih vojakov", *Cerkveni zaukaznik* 16 (1918), str. 205–206.

³³ Prim. "Mila prošnja za podporo invalidov, vdov in sirot", *Lavantinske škofije uradni list* 3 (1919), str. 42–43.

njegovo lastnino preden je prišlo na javno dražbo odkupila salezijanska skupnost in v domu nadaljevala prvotno zastavljene dejavnosti.

Skrb za vojne invalide

Ves čas vojne so bile pripravljena razna zbiranja pomoči za vojake na frontah, v bolnišnicah in v ujetništvih. Vključeni so bili vsi stanovi, od osnovnošolskih otrok do ostarelih. Večkrat so bile pripravljene nabirke s posebnim namenom – na primer aprila 1918 zbiranje perila za vojake, ki so se vračali iz vojnega ujetništva. Veliko število vojnih invalidov je predstavljalo za nove oblasti na Slovenskem poseben izziv in jim je postavljalo vrsto nalog. Ob koncu vojne se je pokazala nuja, da sta se odseka za invalide – moški in ženski – izločila iz okvira do takrat obstoječe društva "Dobrodelnost" in da sta se osamosvojila. Invalidom so skušali pomagati na različne načine, tudi z uvajanjem v delo in s pridobivanjem delovnih izkušenj v novih pogojih. Poverjeništvo za socialno delo pri Narodni vladi SHS v Ljubljani, ki je ustanovilo posebno "Komisijo za preskrbo vračajočih se vojakov v Ljubljani", je zato že 29. novembra 1918 pripravilo program za izvedbo poučnega tečaja na kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu. Tečaj je bil načrtovan za začetek leta 1919 in naj bi trajal pet mesecev. Za izvedbo je bilo določeno vodstvo kmetijske šole. V razpisu pa je bilo rečeno, da se bo tečaj izvajal, če se bo prijavilo vsaj 15 vojnih invalidov. Ljubljanski škofijski ordinariat je bil z razpisom seznanjen in je priporočal župnijskim uradom, da so obisk tečaja priporočili članom župnij, ki so ostali vojni invalidi.³⁴

Skrb za pogrešane

Že v času vojne in še več po prenehanju sovražnosti je bila pomembna sestavina delovanja cerkvenih ustanov poizvedovanje za vojake, ki so veljali kot pogrešani in za katere domači niso ustrezni informacij o njihovi usodi. Vojni kurati so sicer imeli kot pomembno sestavino svojih nalog, da so vodili matične knjige in da so domačim sporočali o ranjenih in ubitih, niso pa imeli informacij, da bi poročali tudi o ujetnikih, pogrešanih, pobeglih. Še v septembru 1918 so avstrijske policijske oblasti od duhovnikov zahtevale, da so ljudi opozarjali pred vojaškimi ubežniki in jih pozivali k njihovim prijavam vojaškim oblastem. S kaznimi so grozili tako ubežnikom kot tistim, ki so jih skrivali ali jih niso prijavili.³⁵ Da so

³⁴ Prim. "Za vojne invalide", *Ljubljanski škofijski list* 12 (1918), str. 160.

³⁵ Prim. "Vojaški ubežniki", *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 128.

bili v vojski neredi in da so se vojaki izogibali svojim dolžnostim, je zaznal škof Jeglič, ki si je konec maja 1918 v svoj dnevnik zapisal: "Med vojaki gine disciplina. Prihajajo domu poljubno in se poljubno vračajo. Sedaj jih že orožniki love in celo vklenjene nazaj gonijo. Med vojaki se čuje klic: živela revolucija!"³⁶

Ko so se vojaki začeli vračati s front, je bilo potrebno poskrbeti zanje obleko, hrano in bivališča. Najprej so začeli ustanavljati vojaške kuhinje, kjer so dobili hrano. S tem so hkrati želeli preprečiti, da bi preprečili ropanja in nasilno prevzemanje hrane. Škof Jeglič si je zapisal: "Sedaj prihajajo vojaki od fronte. Pri nas so ustanovili vojaške kuhinje; jutri začno na Viču. Upamo, da vojaki ne bodo plenili, ako bodo imeli jesti. Zdi se, da imamo dobro vojaško poveljništvo in bo moglo ohraniti red. Velike množine hrane so zaplenili po cestah in na železnici."³⁷

Skrb za vojaške grobove

Sestavni del cerkvenega življenja je bilo spominjanje vojakov, ki so padli v spopadih. Mašne daritve zanje so darovali tako sorodniki kot cerkvena občestva. Ob koncu vojne so bili opravljeni rekviemi za vse padle. Začeli so načrtno zbiranje podatkov o padlih v posameznih župnijah, saj so sproti te informacije zbirale le redke župnije. Pri zbiranju podatkov so se izkazale kot zelo koristne oznanilne knjige, kjer so bili zapisani mašni nameni, seveda pa je to bil le eden od virov, ki pa ni prinašal podatkov za vse padle.

V času vojne so bili postavljeni številni vojaški grobovi. Še v času spopadov je zato bil ustanovljen državni odbor za oskrbovanje vojaških grobov v Avstriji; po prihodu na oblast je pokroviteljstvo nad odborom prevzel cesar Karel I. Da bi zbirali sredstva za vzdrževanje grobov, so že v letu 1917 organizirali dan v korist vojaških grobov ter vojaških pokopališč. Za uspeh akcije se je posebej zavzela duhovščina, kar so državne oblasti tudi priznale. V letu 1918 so ugotavljali:

Toda cilj oskrbe za vojne grobove še ni dosežen. Na tisoče vojnih pokopališč je že sezidanih, mnoga se še zidajo. Z ozirom na velike stroške, ki jih zahteva zidanje, trajno ohranjanje in oskrbovanje teh pokopališč, je c. kr. ministrstvo za socialno oskrbo z odlokom z dne 31. maja 1918 odboru dovolilo, da priredi letos drugi splošni dan v korist vojnih grobov v času od 31. oktobra do vključno 3. novembra 1918.³⁸

---

³⁶ NŠAL 331, dnevnik škofa Jegliča za 24. maj 1918.

³⁷ NŠAL 331, dnevnik škofa Jegliča za 5. november 1918.

³⁸ "Drugi splošni dan v korist vojnih grobov", *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 127; *Cerkveni zaukaznik* 16 (1918), str. 206–207.

Vojaško pokopališče padlih v 1. svetovni vojni v Štanjelu (stanjel.eu)

Duhovščina je bila ponovno zaprošena, da je akcijo podprla in da so jo vernikom priporočili kot "bogoljubni in domoljubni namen". Prispevke so zbirali po cerkvah in na pokopališčih ob prazniku vseh svetih. Kako naj se izvede nabiranje darov in kako pobožnosti na dan vseh svetih ter na vernih duš dan, so dajali navodila škofijski ordinariati. Ti so tudi zbirali sredstva in jih nato pošiljali osrednjemu odboru na Dunaju. Po koncu vojne je bilo prepuščeno župnijam in občinam, da so same poskrbele za postavitev obeležij in da so skrbele za vojaške grobove.

Španska bolezen

Istočasno ko so se kazali obrisi konca svetovne vojne je slovenske kraje kot toliko drugih delov Evrope zajela nova bolezen, ki je zahtevala še večje število žrtev kot sama vojna. Za škofa Jegliča je bila to takšna okoliščina, da se je odločil ver-

Nesramnost.

Risal Henrik Smrekar.

Španska gripa, ki je bila poleg jetike in sifilisa ena najnevarnejših bolezni že pred letom 1914, je ob koncu 1. svetovne vojne prerasla v epidemijo. Na Kranjskem je bilo v šolah okuženih od 16 do 75 odstotkov vseh šolajočih otrok (Hinko Smrekar, "Jetika, Sifilis, Španska", *Kurent*, 16. 10. 1918, str. 1)

nikom ljubljanske škofije napisati poseben pastirski list.³⁹ O vzrokih bolezni ni mogel povedati nič določnega, saj so v tistem času ostajali tudi zdravniki zgolj pri ugibanju. Kot vernik pa je v nastopu bolezni videl posebno znamenje, ki ga je Bog dopustil ali pa jo človeštvu celo poslal.

In glejte, ko še ni ponehalo strašno pobijanje na bojnih črtah, glejte, kakor bi trenil, se je nova bolezen hipoma pokazala, in se prehitro povsod razširja! Koliko mrličev vsak dan, še več pa ječanja in zdihovanja po hišah pri mnogoštevilnih družinah. In osramočeno je naše preveliko zaupanje na zdravniško umetnost in spretnost, osramočena zdravniška znanost! Dobro čutimo, zavedamo se, da je nad nami višja moč, ki hodi svoje poti, da doseže svoje posebne namene.

O bolezni je spregovoril kot o posebnem posegu Boga v življenje človeštva, da bi se le-to ponovno zavedelo krhkosti življenja, negativnih posledic slabega

³⁹ Prim. "Anton Bonaventura Jeglič, po božji in apostolskega sedeža milosti knezoškof ljubljanski vsem vernikom pozdrav, mir in blagoslov v Gospodu našem Jezusu Kristusu", *Ljubljanski škofijski list* 11 (1918), str. 133–135.

življenja in pomena medsebojne pomoči v času preizkušnje. Zato je priporočal ureditev osebnega in javnega življenja, veliko mero potrpežljivosti in sprejemanje vsega, kar je prinašala s seboj bolezen z vdanostjo v božji načrt.

Bolezen je prinesla nove naloge tudi cerkvenim ustanovam, ker so morale reorganizirati svoje dejavnosti in več ljudi namenjati za oskrbovanje bolnih. Kronika osrednje ustanove šolskih sester v Mariboru začne o primerih bolezni poročati sredi septembra 1918. Kronistka je za 25. september zapisala:

Tudi v samostanu se je pojavila nova nalezljiva bolezen, 'španska gripa' imenovana. Zavod je bil kar naenkrat bolnišnica. /.../ Sicer smo se bali, da bo izbruhnila tekom vojske kakšna bolezen, vendar so nas žrtve, ki jih je zahtevala nova španska bolezen, presenetile. Kakor kaže statistika, je ta bolezen zahtevala po celi Evropi več človeških življenj, kakor štiriletna vojska.⁴⁰

Ker se je bolezen vedno bolj širila, so morale prekiniti šolske dejavnosti, podobno kot v celotnem mestu. Sredi oktobra 1918 kronika poroča:

Danes so zaprli vse šole radi vedno bolj razširjajoče se španske bolezni. Eden glavnih vzrokov te bolezni je pomanjkanje primerne hrane in zato jo ljudje imenujejo tudi 'lakotna kuga'. Španska ji pa pravijo zato, ker se je na Španskem najprej pojavila. V Mariboru je 30–40 mrličev na dan, v okolici pa še mnogo več, komaj se že dobi dovolj rakev za mrliča. Ubogo ljudstvo! Koliko gorja je zopet!⁴¹

Dodatna molitvena dejanja

Krepile so oblike molitvenega življenja, že ustaljene in še dodatne. Rednim molitvenim obrazcem so dodajali še prošnje za mir in odpravo stisk, ki so jih prinašale vojne razmere. Še naprej so se vrstile mirovne procesije in romanja. Marca 1918 je bila v Mariboru že 18. vojna pobožnost (*Kriegsandacht*) s procesijo, ki se je odvijala od stolnice do frančiškanske cerkve. Bila je hkrati zahvalna in prosilna pobožnost, za "mili mir" in za skorajšnje prenehanje sovražnosti. Na koncu je imel škof dr. Mihael Napotnik dolg priložnostni nagovor.⁴² Junija 1918 je bila na vrsti posebna pobožnost k Srcu Jezusovemu za konec četrtega vojnega leta.⁴³

Konec istega meseca je bil objavljen poseben motuproprij papeža Bene-

⁴⁰ *Kronika matrne biše*, str. 410.

⁴¹ *Kronika matrne biše*, str. 411.

⁴² Prim. *Cerkveni zaukaznik* 7 (1918), str. 69.

⁴³ Prim. *Cerkveni zaukaznik* 10 (1918), str. 101–102.

V zadnji četrtini prve svetovne vojne je svet zajela epidemija španske gripe, ki je po prvih ocenah terjala vsaj 25, po novejših, popravljenih pa skoraj 50 milijonov mrtvih ("Španska gripa: rožnata smrt", *Delo*, 28. 4. 2009; www.delo.si)

dikta XV. o darovanju svetih maš za svetovni mir. – Redno se vrstijo vabila k molitvam za "mili mir". Marca 1918 je škof Napotnik zapisal:

Prav sedanji dnevi so izredno resni in pomembni. Z božjo pomočjo je naša ljuba Avstrija dosegla lepe uspehe. Pa bijejo in bližajo se še silni, odločilni boji. /.../ Zatorej se duhovniki in verniki prijazno vabijo, da naj pomnožijo svoje pobožne molitve za srečen izid vojske ter za skorajšnji, dragi Avstriji časten in koristen mir. /.../ Procesije na Markovo in v Križevem tednu naj bodo vojne procesije, katerih se naj verniki udeležujejo v tem obilnejšem številu, čim bolj smo potrebni božjega varstva pred kugo, lakoto in vojsko. In majniška pobožnost bo prav primerna priložnost, da stanovitno kličemo na pomoč Kraljico miru, dokler ne usliši naših otroških prošenj.⁴⁴

---

⁴⁴ "Vabilo k molitvam za mili mir", *Cerkveni zaukaznik* 7 (1918), str. 80.

V nedeljo 6. oktobra 1918 je bila v Mariboru in po župnijah pripravljena splošna mirovna pobožnost. V povabilu k udeležbi je škof Napotnik posebej spomnil na mirovna prizadevanja papeža Benedikta XV., "katerih znameniti mirovni predlogi z dne 1. avgusta 1917 se zmeraj bolj pripoznavajo kot edino mogoča podlaga trajnega, za vse pravičnega miru".⁴⁵ Za stolnico v Mariboru je napovedal 19. vojno pobožnost, s procesijo in škofovo pridigo. Pismo so morali duhovniki prebrati po cerkvah.⁴⁶

Konec vojaških dejavnosti, kar je s seboj prineslo začetke urejanja družbenih razmer, vračanje vojakov na domove, vzpostavljanje komunikacij in gospodarskih dejavnosti ni potekalo brez zapletov. Nad slovensko skupnostjo je bilo veliko negotovosti zaradi neurejenih mejnih vprašanj in prihodnosti nasploh. Veliko upanja je bilo položenega v mednarodno mirovno konferenco in jugoslovansko zastopstvo. Na začetku leta 1919 je zato lavantinski škof dr. Mihael Napotnik objavil povabilo za *Očitne molitve za mirovni kongres*. Želel je, da bi bila Cerkev tudi na ta način vključena v sprejemanje odločitev v Parizu.⁴⁷

Ob koncu sovražnosti

Iz odlokov škofijskih ordinariatov občasno izgleda, kot da škofje v poznem poletju leta 1918 še niso zaznali prelomnosti dogajanja in so se še vedno oklepali starih stališč ter pogledov na razmere v monarhiji, čeprav je na posameznih mestih čutili, da zaznavajo prihajajoče spremembe. Na začetku avgusta 1918 je bilo objavljeno še zadnje skupno pastirsko pismo vseh avstrijskih nadškof in škofov.⁴⁸ Duhovnikom so na koncu pastirskega pisma, kar je imelo poseben pomen glede na hitro se spreminjajoče razmere, dodali navodilo: "Ta pastirski list naj se prečita vernikom prihodnje nedelje v primernih oddelkih. Prepušča se, da gospodje dušni pastirji sami presodijo, ali in v koliko naj bi se posamezni oddelki z ozirom na sedanje ljudsko razpoloženje na previden način bolj natanko razložili."⁴⁹ Škofje so na dogajanje gledali kot verni ljudje in so v znamenjih časov videli poseben izziv za voditelje Cerkve in njene člane. Čutili so dolžnost da v času, "ki prinaša temelje rušeče premembe v življenje ljudstev,

⁴⁵ Več o tem Bogdan Kolar, "Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 443–468.

⁴⁶ Prim. "Splošna mirovna pobožnost v Lavantinski škofiji", *Cerkveni zaukaznik* 15 (1918), str. 188–189; *Kronika matrne biše*, str. 411.

⁴⁷ Prim. "Očitne molitve za mirovni kongres", *Lavantinske škofije uradni list* 1(1919), str. 2.

⁴⁸ Prim. "Gemeinsames Hirtenschreiben der Erzbischöfe und Bischöfe Österreichs über die Zeitverhältnisse", *Cerkveni zaukaznik* 15 (1918), str. 178–184 (slovenski prevod je na str. 194–200); *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 113–119 (nemško besedilo str. 119–126).

⁴⁹ *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 119.

pokazati pravo pot iz zmede današnjih zmot in hudobij. To je čas, v katerem prevzame tudi močne bojazen".⁵⁰ Še vedno so bili prepričani, da je bila Avstro-Ogrska žrtev in da se je vojna zgodila proti njeni volji. "Mi smo sprejeli strašno zlo vojne na nas, ker smo bili k temu prisiljeni. Gre za biti ali ne biti naše države! Mi se vojskujemo le za ohranitev naše zakonito upravičene, stoletja stare posesti in za pravičen in trajen mir. In radi te višje dobrine je bila vojska dovoljena in pravična."⁵¹

Čeprav je vojna prinesla veliko zla, je bila po mnenju škofov pomembna posledica dogajanja v tem, da so v skupnem boju proti nasprotnikom izginila nasprotja med narodi v državi in zavzemanje za njeno ohranitev.

Narodi naše države so tekom zgodovine že mnogokrat dokazali svojo ljubezen do skupne domovine in svojo požrtvovalnost; pa toliko navdušenja za cesarja in domovino, tako vesele vdanosti do skupne države, toliko genljive skrbi za vse otroke obsežne domovine brez ozira na ugled osebe tudi mnogi izmed nas niso pričakovali. Zdelo se je, da se je duh časa s svojo ljubeznijo do ugodnega in uživanja polnega življenja umaknil požrtvovalnosti in zvestemu izpolnjevanju dolžnosti.⁵²

Potem ko so obširneje predstavili, kakšen mora biti odnos do oblasti in kakšne so bile dolžnosti državnih voditeljev, so člane cerkvenih občestev povabili k solidarnosti in medsebojni pomoči, kar so razumeli kot posebno potrebo časa. Kmete so povabili k skrbnemu obdelovanju polj, da bo tako na voljo več vsakodnevnih živil in s tem med ljudmi več zadovoljstva. Ob tem so dodali: "Dobrotljivost do revežev pa zahteva čim večje pridelovanje, marljivo delo pri obdelanju vseh v to sposobnih zemljišč in varčnost v porabi živil."⁵³

Svoje pastirsko pismo so zaključili z upanjem, da bo Avstrija preživela, kar se zdi kar malo nenavadno glede na informacije, ki so jih škofje kljub vsemu imeli:

Nimamo povoda obupavati. Naša država je bila doslej deležna posebnega varstva božje previdnosti. Mislite le na nevarnosti, v katerih smo bili radi premoči sovražnikov in ki so zdaj srečno odstranjene! To nas napolnjuje z veselim upanjem za bodočnost. Avstrija ima izvršiti posebno nalogo kot katoliška velevlast v srcu Evrope in kot domovina skupine narodov, ki jih obsega. Moč Avstrije je v edinstvi njenih narodov, in ta sloni na katoliški veri. Ako bi se sovražnikom posrečilo

---

⁵⁰ *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 113.

⁵¹ *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 114.

⁵² Prav tam.

⁵³ *Ljubljanski škofijski list* 10 (1918), str. 118.

narodom te države vzeti katoliško vero, potem so potoki krvi, ki so tekli za novo in močno Avstrijo, zastonj tekli.⁵⁴

V začetku novembra 1918, to je že po koncu vojaških aktivnosti, je lavantinski škof dr. Mihael Napotnik objavil *Resno in slovesno vabilo k redu in miru v ravnokar vršečih se izpremembah*.⁵⁵ Opozorilo so duhovniki morali prebrati po cerkvah in z njim spodbuditi ljudi k odgovornemu ravnanju v medsebojnih odnosih in pri vzpostavljanju socialnega reda. Opozorilo je bilo sad neredov, ki so se dogajali v Mariboru in drugod.

Čeprav za bolj ali manj varnimi samostanskimi zidovi so šolske sestre čutile, da so bili v ozadju dogajanja predvsem nezadovoljni Nemci. Za 30. oktober 1918 kronika sester beleži: "Mariborski Nemci in od njih nahujskana druhal je začela prav po boljševiško nastopati z ropanjem, nasilstvom, s pravcato vstajo. Le odločen nastop g. generala Maistra je preprečil večje zlo."⁵⁶ Dne 23. novembra 1918 so pripisale:

Ob 3h zjutraj smo dobile obvestilo od zagrizenih sovražnikov sledeče vsebine: 'Drava bo krvava od farjev in redovnic!' Boljševiške in komunistične ideje so zas-trupile tudi naše ljudi, zlasti pa še vojaštvo. Skovala se je onkraj Drave pravcata zarota, ki je imela namen, da Maribor oropa ter tako napolni svojo mošnjo na lahek način. Hvala Bogu, da je prišla oblast pravočasno na sled. Gospod general Rudolf Maister je s svojimi zvestimi vojaki zatrl ustajo v prvem početku ter rešil Maribor in tudi nas. Morebiti bi morali pretrpeti dosti grozot.

Zaradi neprestanih groženj so sredi decembra sestre morale zaprositi za stražo.

Zaključek

Izredne razmere, ki jih je v medčloveških in širših družbenih odnosih prinesla svetovna vojna, so pustile raznolike in številne negativne posledice na socialnem področju. Cerkvene ustanove so posebej začutile svojo odgovornost, da pomagajo te posledice odpravljati ali vsaj blažiti. Kot odgovor na to so cerkvene karitativne ustanove, ki so delovale že pred vojno, okrepile svoje dejavnosti, nastala pa je še vrsta novih, namenjenih skupinam prebivalstva, ki so najbolj čutile posledice izrednih razmer: otroci, vdove, vojni invalidi. Nekatere od teh

⁵⁴ *Ljubljanski škofjski list* 10 (1918), str. 118–119.

⁵⁵ Prim. "Resno in slovesno vabilo", *Cerkveni zaukaznik* 17 (1918), str. 215–217.

⁵⁶ *Kronika matrne hiše*, str. 412.

so delovale le v mesecih neposredno po koncu vojne, druge so se vključile v širši kontekst karitativnih ustanov, ki so bile tipične oblike navzočnosti Cerkve na tem področju družbenega življenja, in so ohranile svoj pomen tudi v letih po končani vojni. Hitro se spreminjajoče razmere so narekovale nove in nove posege, kar je od voditeljev cerkvenih občestev zahtevalo budno spremljanje dogajanja, dobro obveščenost, vzpostavljanje neposrednih stikov z oblastmi in cerkvenimi strukturami na najnižji ravni.

Bogdan Kolar

NEW CHALLENGES AND NEW TASKS FOR THE CHURCH IN THE FIELD OF THE SOCIAL WORK AT THE END OF WORLD WAR I

SUMMARY

The events during the war and the time after it brought several consequences for the population of the Slovenian lands. These were noticeable in all areas of personal and community life, and were particularly challenging for church institutions and communities, which prepared a series of initiatives to alleviate social distress and to regulate the issues raised by the war. Attention was drawn to various groups of the population: war orphans, widows, disabled soldiers, refugees from the Gorica (Gorizia) region, and the missing. Additional care had to be given to the military graves and the military sections of the cemeteries. The various forms of charitable action needed to be coordinated. The *Karitativna zveza* became an umbrella organization for said charity work. There were various rallies, the preparation of programs and the raising of funds for the charity work. When the "Spanish disease" broke out at the end of the war, it was in the ecclesiastical context to find original explanations of this ordeal. The paper also outlines initiatives taken by individual bishops to regulate the situation. They placed greater emphasis on the religious dimension of the event. At the same time, they warned people against taking advantage of affected friends

---

and relatives, and against a disorderly life.

The effects of the war in 1918 were also felt by church institutions, although they were not part of direct military action. The Diocese of Ljubljana and the Diocese of Maribor played the central role, but they included in their endeavour parishes, religious orders and others. At the end of the war, negative effects were felt in all areas of private and social life. The administrative work of the ecclesiastical institutions increased because the priests had to regulate their own affairs, arrange marriages, prepare lists of the dead and missing, and take care of several other tasks. The ecclesiastical institutions responded to the challenges with new initiatives, most of which fell within the framework of the charitable way of doing things. In order to meet the many needs, church communities were formed to raise funds to help the needy and to set up facilities to help those impacted by the war. Various fundraisers were organized, which were a regular way to raise funds. In their pastoral letters, both Slovenian bishops presented their views on the situation took initiatives to reduce distress, at first together with the bishops of the whole of Austria, later independently.

VIRI IN LITERATURA

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, 331, dnevnik škofa Jegliča.

Kronika matrne biše šolskih sester v Mariboru (Ljubljana, 2007).

Cerkveni zaukaznik za Lavantinsko škofijo / Folium officiale dioecesis Lavantinae / Kirchliches Verordnungsblatt für die Lavanter Diözese – Maribor, letnik 1918.

Ilustrirani Slovenec – Ljubljana, letnik 1925.

Lavantinske škofije uradni list – Maribor, letnik 1919.

Ljubljanski škofijski list – Ljubljana, letnika 1917–1918.

.....

Anžič, Sonja, *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918* (Ljubljana, 2002).

Jarc, Evgen, "Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji", *Kronika slovenskih mest* 3, št. 1 (1936), str. 4.

Kolar, Bogdan, "Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 443–468.

Lampe, Urška, "Od prve svetovne vojne do Konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki (1929)", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 3 (2015), str. 649–660.

Leto svetnikov, zv. IV. (Celje, 2000).

Otrin, Blaž, *Socialna dejavnost katoliške Cerkve v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja v ljubljanski škofiji*, magistrsko delo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (Ljubljana, 2010).

Primožič, Marija, *Varstvo otrok in mladine od 1916–1945 leta v Ljubljani. Po arhivskem gradivu v Zgodovinskem arhivu Ljubljana*, diplomsko delo, Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani (Ljubljana, 1992).

Valenčič, Rafko, "Karitas – od prepovedi do priznanja", v: *V prelomnih časih. Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000). Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem (1945–2000)* (Ljubljana, 2001), str. 161–179.

Author: **KOLAR Bogdan**

Ph.D., Full Professor

University of Ljubljana, Faculty of Theology

Poljanska cesta 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **NEW CHALLENGES AND NEW TASKS FOR THE CHURCH IN THE FIELD OF THE SOCIAL WORK AT
THE END OF WORLD WAR I**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 19 (2019), No. 2, pp. 575–598, 56 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Diocese of Ljubljana, Diocese of Maribor, charity work, military graves, war orphans, widows, Slovenia

Abstract: The events during the war and the time after it brought several consequences for the population of the Slovenian lands. These were noticeable in all areas of personal and community life, and were particularly challenging for church communities, which prepared a series of initiatives to alleviate social distress and to regulate the issues raised by the war. Attention was drawn to various groups of the population: war orphans, widows, disabled soldiers, refugees from the Gorica (Gorizia) region, and the missing. Additional care had to be given to the military graves and the military sections of the cemeteries. The various forms of charitable action needed to be coordinated. The alliance Karitativna zveza became an umbrella organization for said charity work. There were various rallies, the preparation of programs and the raising of funds for the charity work. When the Spanish disease broke out at the end of the war, it was in the ecclesiastical context to find original explanations of this ordeal. The paper also outlines initiatives taken by individual bishops to regulate the situation. They placed greater emphasis on the religious dimension of the event. At the same time, they warned people against taking advantage of affected friends and relatives, and against a disorderly life.